

rusmir mahmutćehajić

o dizdarevoj knjizi *kameni spavač* u vidiku perenijalne filozofije

Suđenje, ja i ti i nedovršenost

Svako ljudsko jastvo je razlučeno između najniže nizine i najljepše uzvisine. Sve dok postoji svijest jastva o sebi, postoji i to razlučenje. Nijedno jastvo ne može okončati u najnižoj nizini, jer ona nikada nije ništa.

Koliko god se jastvo približavalo ništosti, ono u sebi ima neuništivu jestost. A približavanje toj ništosti je spuštanje ili zamračivanje jastva.

Nasuprot tog spuštanja ili zamračivanja postoji uzlaženje ili osvjetljivanje. Gdje god jastvo dospjelo, ispod njega su tmine a iznad njega Svjetlost. Svako njegovo stanje je tmina u odnosu na višu razinu, pa je moguće govoriti o neizbrojivome mnoštvu tmina. A Svjetlost je vazda jedna i jedina, bez obzira na to kako se objavljuje čovjeku u njegovoj tmuni. Sve dok je jastvo razlučeno ili na svome putu povratka, ono svoju volju obznanjuje i s tminom u kojoj jeste i sa Svjetlošću prema Kojoj je usmjereno. Svjetlosti odgovaraju Um, Duh, Istina i Znanje, a tami tvar, neznanje i laž. Budući da je čovjeku dato samo malo od znanja,¹ svako njegovo djelovanje na osnovi prihvatanja da on zna posve pokazuje se kao nasilje ili nepravda. Nikada čovjek nije pošteđen takve mogućnosti. Čovjek je vazda u tminama mora svog postojanja čije su obale jasno “ne” i jasno “da”. Kada god čovjek hoće nešto između tih dviju jasnoća, on je u opasnosti da čini nasilje i nepravdu.

¹ Vidjeti *Kur'an*, 17:85.

Kada pjesnik govori iz svjetlosti koja je u njegovoj tami, to je objava, pri čemu on nije vjesnik. To što govori ima snagu Istine, jer je Duh izvor govorenja. A kada govori iz tame, onda je on odvratitelj od Svjetlosti.

Čista i puna svjetlost svijetli, a to znači da je pokazana u odnosu na tamu. Svemu što je pokazano ta svjetlost ostaje počelo. Kada je svjetlost rasijana do najniže nizine, ona je i tada jedino po-stojanje, jer tama nema svoje počelo. Tako je s ljudskim jastvom. Kakvo god bilo njegovo stanje, nizina i zamračenost ne mogu dokinuti Stub Svjetlosti ili Um koji prolazi kroz sve razine po-stojanja.

Gdje god čovjek bio, njegovo znanje je ograničeno i malo. Zato se od čovjeka očekuje da ne osuđuje, jer svako njegovo znanje je nedovoljno za pravdu. Marijin sin Isus poziva: “Ne osuđujte da ne biste bili osuđeni, jer osudom koju donosite bit ćete osuđeni; a mjerom kojom mjerite bit će vam mjereno.”²

Svaka osuda drugog je ograničeno pokazanje Istine. Osuditelj ograničava svoje jastvo, pa ga kao takvo uzdiže nad onim što ne zna, usvojivši neznanje umjesto znanja i djelovanje kao odlučno za izbavljenje. To je zatvaranje jastva u njegov odnos s tistvom, pri čemu nema onstva koje kao i posve blisko i posve daleko nadlazi i jedno i drugo.

Odnos ja–ti uključuje dva vidika – jedan od strane ja prema ti i drugi od ti prema ja. S obzirom na izvornost svakog pojedinačnog jastva i njegov “dodir” s vječnošću, ti su vidici različiti i nije ih moguće svesti jednog na drugog. Ja o sebi znadem mnogo više od svakog tistva koje može biti naspram njega. Zato “ja” može pretpostaviti da je veličina njegovog znanja o sebi primjenljiva i na svako tistvo. U tome slučaju jastvo prihvaća sličnost tistva, ali odbija svoje neznanje o njemu. Ono poriče to neznanje i predstavlja ga kao neznatnu pa zato i zanemarljivu razliku. Posljedica tog je gubljenje tistva kao izvora znanja. Takvo jastvo pretpostavlja da je njegovo znanje o tistvu dovoljno za presuđivanje, a to znači za djelovanje umjesto saznavanja. Oslobođenje ili ozbiljenje jastva je u znanju.

Tu je riječ o metafizičkom znanju, koje je vazda jedno i isto bez obzira na svoj oblik u vremenu i prostoru. Takvo znanje

---

² *Matej*, 7:1-2.

u sebi nosi počelo ili istinu, za razliku od djelovanja koje je časovito prilagođavanje bića i koje je vazda odvojeno od svojih različitih učinaka. Djelovanje ne oslobađa od djelovanja, jer ono nikada ne nadlazi pojedinačnost postojanja. Djelovanje ne odstranjuje neznanje kao uzrok svake ograničenosti. Samo znanje oslobađa od neznanja. Oslobađajuće znanje je svjedočenje da nema jastva do Jastva. Nikakvo djelovanje mimo tog znanja nema vrijednost. Kada jastvo presuđuje tistvu, ono svoje neznanje o njemu usvaja kao razlog djelovanja.

Jastvo o sebi zna malo u svome odnosu s prisutnim Onstvom koje i njega i tistvo zna u cijelosti. Iz svoje ograničenosti jastvo može izaći jedino priznavanjem Tistva kao potpunog znanja. A to je Njegova bliskost ili Duh u svakome jastvu, kako Bog kaže preko Hvaljenog: “Tebe će pitati o Duhu. Reci: ‘Duh je od zapovijedi moga Gospoda; vama je dano samo malo od znanja.’”³

Kada čovjek sudi na osnovi tog malog znanja drugome, zaboravljajući pri tome da je samo Duh Tistvo koje sve zna, on svoju spuštenost do najniže nizine preinačuje u uzvišenost, pa sebi i svim pojavama dodjeljuje ono što im ne pripada. Tada umjesto podčinjavanja zapovjedi, čovjek postaje zapovjednik; umjesto da uzlazi iz nizine prema svjetlosti, on se spušta još niže u tamu. To je posljedica njegovog suđenja tistvu. A svako jastvo može, u svome okretanju Duhu kao Tistvu u sebi, kazati svakome tistvu izvan sebe:

Ima putova što su se ispružili pred nama
 Bez javnog traga kolovoza
 Bez voznog reda
 Bez vremena
 I roka

(“Putovi”)

Svakome drugom čovjek može reći: “Ti ništa ne znaš o meni.” Tim iskazom govornik svjedoči da ni on o tome drugom ne zna ništa. Iako svaki čovjek o sebi zna neizmjereno više od svakog drugog čovjeka, i to njegovo znanje je vazda malo. Ako ga hoće uvećati, onda je cilj njegovog znanja Onaj Koji Svojim

³ *Kur'an*, 17:85.

Znanjem obuhvaća sve. Priznajući taj cilj i okrećući se njemu, čovjek svaki znak u obzorjima i svome jastvu poznaje kao podsjećanje na tog kojeg hoće da sazna. Ni jedno ljudsko stanje ne može biti isto što i taj cilj. Samo ujedinjenje s njime može osloboditi čovjeka malog znanja. Zato Jastvo privlači jastvo u njegovome svjedočenju Jednosti. Ta privlačnost je ljubav koju ništa ne može zadovoljiti u odvojenosti od Voljenog. Zaokupljeno tom neodoljivom čežnjom za Voljenim, jastvo ne osuđuje, jer mu je odvojenost najveća briga.

Ozbiljiti svoju ljubav znači priznati Voljenom da su Njegovi i život i smrt, ali da Ga smrt ne obuhvaća. U tom priznanju jastvo se ozbiljuje u Jastvu ili pretače u Sunčani Stub.

Taj koji se pretoči u Stub Sunčani je utočište svakoj sjeni, jer Jastvo kroz njeg i njime obznanjuje Sebe kao Riječ, Um i Duh. Obznanjeno je spušteno, pa je Riječ, i kada je čuta i kada je kazana, put uzlaska:

Ostavljam sestru i brata ostavljam oca i majku
između zvijeri i ljudi
Da sebe budem našao u svom biću
na putu svom stubu sjaja
Kako ću kada u tom žiću da zgodim se u slovu
Što bi u otkriću?

(“vrata”)

Na tome putu ozbiljenja ili otkrića nema domislivog stradanja koje može biti zaobiđeno. Nema ni volje koja bi bila dovoljna, ni pravde u kojoj bi priziv na milost bio suvišan. I kada jastvo krene prema Otvorenosti ili Djevici, ne izmiče sudu mimo Suda, niti dugu mimo Duga:

A on nema uha
Pa nehajan kao tisuć i dva gluha
Otsjekli su ga zbog otvorenosti
Prema svim stranama slova
On nema ni glasa da san naš zatalasa
Glas su mu iščupali u grkljanu na sudu pravde
A ima pravde i osim nje i suda ima osim tog kobnog usuda
I neće dan imati moći sve do jednog dana
Sve do dana kad neće biti ni moći

(“Brotnjice”)

Čini se da nikakav zemaljski poredak ne može naknaditi množinu i težinu ljudskih patnji. I još se čini da ni jedan zemaljski sud ne može biti utočište za sve nepravdom pritisnute. Ipak, svijet nikada nije bez Pravednika, bez Djeda koji kuću čini utočištem i koji svjedoči konačni sud kao izvorni i krajnji ljudski zavičaj, pa tako i svijet sa smislom u Danu duga, kada će za svaku trun učinjenog dobra i za svaku trun učinjenog zla biti položen račun. Odatle je Spavačev glas o milosti hiže i hiži milosti:

Za one kojima su jedini jezik
 U grlu iščupali
 Jer datu riječ
 Nijesu
 Odali

Za one koji su bez suda osuđeni
 Da umru na repovima konja
 Između dva crna klika
 Dvojice crnih
 Konjika

Neka je ova djedovska kuća
 Vazda i širom
 Otvorena

(“Hiža u Milama”)

Postavljajući otvorenost Djedovske kuće kao posvjedočenje vazdanje prisutnosti Pravednika, Mak Dizdar upućuje na nemogućnost svijeta bez čistog čovjeka:

Pod jednim stećkom stolačkog kraja, u predjelu srednjovjekovne Vidoške, ne zna se tačno pod kojim kamenom, zakopan je i Pravednik, nazvan tako zato što je ubijen u nekoj istrazi, masakru. Njegov glas leti prema nebu i letjet će sve dok ne bude uslišen. Taj glas se može ponekad čuti, ali tamo gdje ne vlada buka svjetine, u tišini, a može ga razabrati samo onaj koji i sam svojom mišlju, riječju i djelom teži tome da se pravda ostvari u svijetu.⁴

Spavač progovara o glasu tog Pravednika:

⁴ Dizdar, *Kameni spavač / Stone Sleeper*, 192.

Tako tijelo stade
 Na putu kroz tminu
 Pade al glas jedan
 Zvoni kroz tišinu

Al glas jedan zvoni
 Glas što vječno leti
 K nebu u visinu

Eže vječno leti

(“Pravednik”)

Svijet je ispunjen bukom. Malo je onih koji “mišlju, riječju i djelom teže tome da se pravda ostvari u svijetu”. Iako je manjina takvih, svaki čovjek u svojoj srijedi ima savršenost na koju podsjeća, manje ili više jasno: težnja za preživljenjem i srećom prisutna je u svakom čovjeku. Kolika god bila gustoća tame nad tom srijedom ljudskosti, jastvo nikada nije bez dodira sa Sunčanim Stubom.

Pravilno je to da ljudsko biće traži svoje središte nadahnuća izvan sebe, izvan svoje jalovosti kao jadnog grješnika: to će ga natjerati na neprestano popravljjanje i stalno udešavanje pred vanjskim pravilom, ukratko, u promjene koje će nadomjestiti njegovo neznanje i nedostatak općenitosti. Pravi umjetnik dotjeruje svoje djelo, ne zato što je nepošten, već zato što u obzir uzima svoju nesavršenost; dobri se čovjek popravlja gdje god može.⁵

Hvaljeni kaže da je vrijeme sablja. I nije li vrijeme samo pokazanje poretka jednosti u poretku mnoštva?

Vrijeme je vatra jer neka sažga nas i satra
 Vrijeme jest ubo da uđe se u ovo vrijeme
 Jer vremena ima tako malo
 I vremena neće više biti

(“četvrti jahač”)

Pjesnički govor Kamenog spavača započinje ocrtavanjem odnosa “ja” i “ti”: u prvom odgovaraju unutarnjost i obrana, a drugom vanjskost i napad. “Ja” se suprotstavlja tome vanjskom

⁵ Schuon, *Art from the Sacred to the Profane*, 51.

i prijetećem “ti” kao tminama i zlu, te kao zaboravu u odvratanju. Suprotstavljanje jastva tistvu nije ni propovijedanje ni pohod jednog prema drugom. Govor jastva tistvu je njegovo branjenje na putu saznavanja sebe. Na tome putu jastvo ne imenuje svoju vjeru, jer zna sićušnost svakog svog znanja. Zato je tome jastvu neprihvatljivo i svako ime koje mu daje tistvo. Da bi jastvo saznalo sebe, njegovo vazdanje stanovište jeste da ono ne zna, te da to što ne zna može saznati u ljubavi prema saznavanom. Kad god bi to jastvo reklo da zna, ono bi zatvorilo sebe stanovištem s kojeg izriče to svoje znanje. Tako bi i dalje ostalo razlučeno u dvojine saznavatelj–saznavani, jastvo–svijet i čovjek–Bog.

Ništa u tome što je usmjereno prema jastvu ne može biti ni sigurno ni pouzdano. Ako ne podsjeća na ljudsku srijedu kao Kuću Istine, ono je nakaza koja prijeti, ali nikada ne upotpunjuje. Mir ne može biti u svijetu ako ga nema u čovjeku. Zato ga nikakvo stanje svijeta ne uvjetuje. Mir jeste ili nije u čovjeku. U tome su sva pitanja i svi odgovori koji se tiču čovjeka, kojem Isus poručuje: “Jer, ko god hoće sačuvati svoje jastvo, izgubit će ga, a ko izgubi svoje jastvo radi mene, zadobit će ga. Jer, šta će koristiti čovjeku, ako dobije sav svijet, a izgubi svoje jastvo?”⁶

Čovjek može biti okrenut svijetu, te osvješćivati njegove sadržaje, graditi svoje slike o njima i djelovati u njemu. Sva ta vanjskost rasprostire se uz brojne razine do kojih čovjek dolazi preko svojih osjeta – okušanjem, opipavanjem, mirisanjem, slušanjem i gledanjem. Obzorja vanjskog svijeta su čovjeku bliska ili daleka, ali ona su poredak koji mu je dan. On može težiti za njegovim mirom. Ali čovjek ne može nametnuti svoj mir svijetu. Odmjerajući mogućnosti svog uplitanja u svijet, čovjek neizbježno dolazi do pitanja o svome jastvu kao “mjestu” u kojem mir može biti primljen ili iz kojeg može biti dan.

Ovisi li čovjekovo bivanje o miru u vanjskom svijetu? Može li čovjek imati mir, i pored svega što je u obzorjima vanjskog svijeta?

Svjedočenjem Jednosti jastvo ozbiljuje ili objedinjuje Biće, Svijest i Blaženost. Jedan od iskaza tog svjedočenja jeste: nema jastva do Jastva ili nema mira do Mira.

---

⁶ Matej, 16:25-26.

U svakome od svojih stanja jastvo je slika ili znak Jastva. Ono nema ništa svoje, jer sve u toj slici daje Jastvo. Ako čovjek hoće tu sliku kao Jastvo, on gubi sve što mu je dato. Priznanjem duga Jastvu on poriče da ima nešto svoje, te sve daje što mu se čini njegovim da bi tako svjedočio Jastvo kao Zbilju.

Na početku svog govora Spavač se suprotstavlja znanju i činjenju drugih koji su s čvrstim stanovištem. Spavač svjedoči da je njegovo znanje malo i da je on na putu iz dvojine prema Jednosti u kojoj su saznavatelj i Saznavani jedno. To znači da on govori s puta na kojem Mir može biti nađen jedino u svjedočenju da nema jastva do Jastva.

Govoreći s tog puta uzlaženja Spavač je prosjak: nijedna njegova poniznost nije dovoljna pred Jednošću u kojoj hoće svoje ozbiljenje. A drugi mu nudi i nameće svoje znanje kao sigurno, iako mu je oslonac posve nesiguran i uvjetan. Tome on kaže:

Ti si nakanio da mene nema i pod svaku cijenu
 Ideš prema meni I u jurišu
 Smijući se i plaćući
 Pred sobom
 Sve čistiš
 I ništiš

(“Putovi”)

U tome “ti” Spavač zna svoje “ja” kao nemoguće u samoći i zatvorenosti. Ono ne može biti ozbiljeno ni u čemu izvan njega, jer ako njegova zbilja nije njegova izvorna narav, kako bi je ono moglo dobiti iz vanjskog svijeta u stalnome mijenjanju? To stalno mijenjanje razara svako stanovište, pa se u jastvu otkriva njegova nestvorena srijeda, jedino njome i preko nje, a to znači da nijedno stanovište nema perenijalnu valjanost.

U suprotstavljenosti “ja” i “ti” Spavač neprestano preispituje svaki glas i svaku šutnju tog “ja” koje ni u jednome času nije i ne može biti isto. Ono ne bježi pred prijatnom, jer nema ničeg što može biti svedeno do ne-Zbiljnog. Ako je svjetlost srijeda jastva, onda su navale tmina njeno potvrđivanje. I ne zove li Spavač tog što mu prijati?

Pa
 Dođi
 Navikao sam davno na tvoje pohode

Kao na neke velike bolesti
Što stižu iz daleka

Kao na goleme ledene i strašne vode
Što donosi ih sve jača
Ova noćna rijeka
Tmača

(“Poruka”)

“Ti” je stalna drukčija mogućnost “ja”, pa tako i vazdanja prijetnja da “ja” bude dodatno spuštено ili zamračeno. Onome “ja” koje je osvjetljeno stalno prijeti “ti” koje je zamračeno. Osvjetljeno “ja” nikada ne može biti pobijeđeno silama izvana. Sve dok je ono uz svoju srijedu, kojoj odgovaraju Duh, Svjetlost i Hvaljeni, “ja” je u ljubavi s “Ja” kao svojom jedinom Zbiljom. Sve što je za “ja” dobro i lijepo jeste takvo ako ga takvog vidi Voljena.

Svjedočenje da nema “ja” do “Ja” neprestano je nasuprot mraku i sljepoći. A stojeća i vazdanja Zbilja, koja jeste Um sa svojim pokazanjima preko Duha, Svjetlosti i Hvaljenog, nije samo dostupna toj srijedi ljudskosti. Ona je ta sama srijeda. A zamračeno “ti” koje se pokazuje u pohlepi i neznanju ne vidi i ne osjeća hijerarhijsko ustrojstvo kozmosa koje odgovara hijerarhijskom ustrojstvu jastva.

Kada je “ja” posve suprotstavljeno svakome “ti” izvan te cjeline koja se pokazuje kao Bog, Jednost, Imena, Zamišljanja i osjetni svijet, ono ima punu prazninu ili punu otvorenost da primi Sve. Takvo “Ja” je njegov cilj; ono neće ništa do Jednosti, niti voljenje ikog do Onog Kojeg zna. Zato su mu svi vanjski svjetovi i sve što je u njima samo podsjećanje na to znanje Voljenog i voljenje Znanog. Ništa u obzorjima i ništa u jastvu za takvo “ja” nema smisao do znaka na putu povratka Onome Koji je na samome početku, pa tako i na samome kraju. Spavač veli da je “tek došao tamo” odakle je on “pun nade pošao”.

Čovjek nije moguć bez mišljenja. U onome koji misli, stalno je pitanje: Gdje je izvor mog mišljenja?

Dva su oprečna odgovora na to pitanje. Prema prvom, izvor čovjekovog mišljenja je izvan njega u neprestano mijenjajućim znakovima vanjskih obzorja, u pojedincima i skupinama, u knjigama i ustrojstvima. Prema drugom, jedini i pravi izvor

mišljenja je jastvo, ona njegova srijeda za koju se govori kao udahnutoj, pa tako i nestvorenoj i nestvorljivoj.

U oba slučaja moguće je govoriti o svjedočenju jednosti, vjesništva i povratka.

Kada je usvojen prvi odgovor, jednost će biti tražena u vanjskom svijetu i njegovom mnoštvu i kretanju; vjesništvo u historijskim osobama i njihovim tumačima; a povratak u nekom nejasnom mjestu i odgodljivoj budućnosti tvarnog svijeta. Što čovjek više pristaje uz vanjski svijet kao dokaz svog svjedočenja, to će se pristajanje sve više pokazivati kao osjećanje i strast, te propovijedanje i pohlepa.

Ako pristane uz drugi odgovor, svi znakovi u vanjskim obzorjima podsjećat će ga na mogućnosti u jastvu kao jedini zbiljni izvor mišljenja. A to znači da će svako "ti" biti viđeno kao prijetnja, jer nema ničeg što čovjek može dobiti izvana, ničeg što on već nema u sebi. Nijedno "ti" ne može imati nikakvu drugu ulogu do podsjećanja čovjeka na srijedu njegovog jastva - Srce, Duh, Um i Svijetlost. To podsjećanje je na Jednost ali vazda iz svijeta dvojina – sreće i stradanja, ljepote i ružnoće, blaženosti i patnje, života i smrti, milosti i gnjeva, svjetlosti i tame, i tako kroz neizbrojivo mnoštvo mogućnosti.

Kada god se "ti" shvaća drukčije, ono je prijetnja čovjeku da sebe svede na ono što pokriva njegovu srijedu, i time svoje neznanje usvoji za znanje. U tome svođenju jednost je zatvorena u svijet s odbjeglih nebom, u vjesništvo kao propovijedanje, u povratak kao postizanje najviše moguće vlasti nad svijetom i drugim ljudima. U takvim okolnostima svi oblici prenijetog znanja se dokazuju količinom moći koja je stavljena uz njih i iza njih. A pravo je mišljenje posve odvojeno od svake moći. Ono je vazda utemeljeno u svjedočenje jednosti, vjesništva i povratka kao načina prelaženja svih granica. Tome svjedočenju odgovara povjerenje kao odnos čovjeka i Boga, odnos u kojem su oba sudionika vjerni – čovjek Bogu i Bog čovjeku.

Razlog ljudskog "ja", a to znači svakog učenja iz Uma i povezanog s njime, jeste dosezanje savršenosti. A ono je moguće jedino u povratku Bogu ili, drukčije rečeno, u ozbiljenju jastva preko njegovog svjedočenja da nema ja do Ja. Na taj način "ja" se otkriva u skladu sa svojom izvornom naravi kao jedinim zbiljnim

“mjestom” znanja Voljenog i voljenja Znanog. To je put ozbiljenja Jastva u savršenom čovjeku kao razlogu i svrsi sveg postojanja.

I istiniti vjesnik i istiniti pjesnik znaju tog kojeg vole i vole tog kojeg znaju bez ikakvog vanjskog posredovanja. Za njih je postojanje s istinom, pa u onome što znaju i vole nema ničeg što bi tu istinu moglo posredovati. A kada toga ima, onda je to laž kojom je istina pokrivena i zamračena. I vjesnici i pjesnici mogu biti lažni. Vječno je pitanje kako ih prepoznati?

I vjesnik i pjesnik obznanjuju svoju srijedu u govoru i jeziku koji drugi mogu čuti. Njihovo bivanje je izvor i dokaz tog kazivanja. Ako je izvor njihovog znanja pokriven, pa govore u ime tog što pokriva, onda je riječ o lažnim vjesnicima i lažnim pjesnicima. Tada je to što zamračuje ili pokriva ono “ti” koje prijeti, koje je u pohodu protiv “ja”, na njegovom putu uzlaženja prema Ja kao jedinoj Zbilji. Znanje koje dolazi izvana i oponašanje nekog drugog ne mogu presudno doprinijeti čovjekovom odnosu sa srijedom kao “mjestom” neposrednog ozbiljenja razloga i svrhe ljudskosti. Znanje je odnos s najdubljom ljudskom srijedom. To što čovjek hoće da sazna jest istovjetno s njegovom zbiljom, pa način za to ne može biti održavanje razdvojenosti saznavatelj–Saznavani.

Znanje nije zbiljno sve dok ga određuje neko stanovište koje saznavatelj prima svjesno ili nesvjesno. Znanje u kojem je usvojeno neko stanovište kao neupitno i presudno naziva se dogmatizmom i ideologijom. U takvome je znanju, za svakog sudionika, jamstvo usvojenog stanovišta izvan njega. Ako čovjek hoće znanje Zbiljnog, onda ga može imati samo u Njemu. Iz toga slijedi prihvatanje Zbiljnog kao srijede Jastva. Takvo prihvatanje je potvrđivanje ljudske prirode, što ne ovisi ni o cijeloj historiji niti o nekom događaju u njoj. Ono je u umnosti, pa tako u Zbilji. Savršenost čovjekove izvorne stvorenosti nije osporiva ni u jednom od njegovih mogućih stanja na putu slaženja ili uzlaženja. Čovjek vazda ostaje savršena mogućnost i potpuna vrijednost – predragocjena Božja svojina koja nije odvojiva od cijelog postojanja.

Jedan i isti Bog je s čovjekom bez obzira na to gdje je on. Čovjek može u svome prividu biti daleko od Boga, ali Bog je

vazda s njim.⁷ S obzirom na to da je svako djelovanje na osnovi znanja, u kojem je neko njegovo stanje usvojeno za neupitno stanovište mjerenja i suđenja, nužno i nasilje, čovjekovo ozbiljenje u ukupnosti postojanja pretpostavlja uzvraćanje dobrim i lijepim na svako zlo. Razlozi za to su u jastvu koje svjedoči Jednost, a ne u bilo kojem tistvu.

Na putu uzlaženja ili ozbiljenja, od čovjeka se očekuje da svoje jastvo uskladi s cjelinom postojanja. Na tu njegovu neodvojivost od svijeta Bog mu ukazuje pitanjem: “Zar ne vidiš kako Bogu ničice padaju svi koji su u nebesima i svi koji su na zemlji?”⁸ Ta usklađenost je stupanj na putu povratka nestvorenom izvoru i svijeta i čovjeka. Gledati svijet kao predmet naspram jastva znači postavljati zapreku na putu povratka u jastvu koje svjedoči da nema jastva do Jastva.

Nakon što je knjiga *Kameni spavač* već bila objavljena, Pjesnik je napisao kao zasebnu pjesmu “Modra rijeka”. Ta je pjesma prihvaćena na sličan način kao i cijela knjiga. Mnogi ma se činilo da ona pripada cjelini knjige *Kameni spavač*, pa su predlagali da u nju bude i uključena. Ali ta je knjiga bila doista cjelina s pet dijelova, pa tako i zatvorena za bilo kakva dodavanja. Njen peti ili završni dio je pjesma “Poruka”. U njoj se Spavač određuje poricanjem svakog vanjskog uvjeta svog bivanja srećnim. On se određuje poricanjem svake svoje ovisnosti o volji i moći koje su izvan njega, pa se tako oslobađa od svakog stanovišta kao nepromjenljivog uvjeta saznavanja. On ukazuje na neizbrojivo mnoštvo oblika i pohoda tog vanjskog određenja jastva, pa ih sve poriče u okretanju svojoj izvornoj prirodi.

Poruka *Kamenog spavača* je nedovršena. To svjedoče i pjesnikove oznake nedovršenosti i otvoreni oblik pjesme. Čitatelji se često pitaju o tome. A čini se da je ta nedovršenost Pjesnikovo odvrćanje od novovjeke zamisli o zatvorenom čovjeku i njegovoj mogućnosti da sebe odredi nekim od usvojenih stanovišta.

Nema puta čovjekovog otkrivanja svrhe dospijeća u svijet bez pitanja o nebu. Čovjek jeste slika kojom Bog obznanjuje unutarnjeg Sebe u vanjskom. Kada čovjek otkriva svoju suštinu,

---

⁷ Vidjeti *Kur'an*, 57:4.

⁸ *Kur'an* 22:18.

on govori i oblikuje, obređuje i putuje. U svemu tome on miri, saznaje, voli i čini lijepo i dobro. U svemu mu se obznanjuju Mir, Saznavani, Voljeni, Lijepi i Dobri. Obznanjuju mu se, ali ni u čemu ne ostaju. Neprestano izranjaju ali i poniru, dolaze ali i odlaze. Nastojanje da ih ima stalno ga podiže od jedne razine bivanja na drugu. Gdje god čovjek uzašao ili pao, cilj njegov je iza neba. Svi znakovi u obzorjima su poput cvjetova koji izrastaju iz vječnosti i beskonačnosti. Vazda dolaze iz studeni i zamrzlosti, pa u njih i odlaze. Kada je čovjek pred provalijom najniže nizine, njegovo pitanje je o tome cvijetu:

Snjegovi postaju sve dublji i crnji kao grijesi
U životu koji se bliži svom kraju

Hoćemo li još uvijek imati oči
Kada jabuka u vrtu pusti prvi bijeli cvijet?

(“Jabukov cvijet”)

To pitanje o cvijetu i njegovom bivanju ili nebivanju u Spavačevoj budućnosti upućuje na neizbježne opreke – ne-Mira nasuprot Miru, ne-znanja nasuprot Znanju, mržnje nasuprot Ljubavi i ružnoće i zla nasuprot Ljepoti i Dobru. Čovjek je u neprestanom iskušavanju i jednog i drugog. Na njemu je da pristane uz mir, znanje, ljubav, ljepotu i dobrotu kao objavu Počela, te da sve suprotnosti njima vidi nemogućim u odnosu na Počelo, pa tako i kao privid kojeg se nastoji osloboditi, kao imena nepostojećih pojava koji su izmaštali on ili njegovi preci.

Svoj je put čovjek započeo od savršenosti Vrta s jabukom u središtu, vazda punom i cvjetova i nejestivih zrelih plodova. Odatle je sašao do najniže nizine, do dna pustinjske doline, do tmina, grijehova i zaborava. U toj mu nizini valja umrijeti, e da bi opet ustao u Vrtu pred onom istom jabukom u cvijetu, te probuđen iscijelio svoju ranu.

Ukupnost postojanja je između čistote i nježnosti cvijeta i punine ploda. Na tu izvornu čistotu cvijeta čovjeka podsjećaju snjegovi. Ali oni neprestano tamne u svijetu čovjekovog djelovanja na osnovi malog znanja. To što se događa sa snjegovima u vanjskome svijetu samo je slika zbivanja u jastvu kao izvorno čistom, ali poslije pomračenom grijesima. Čovjekov povratak

u izgubljeni vrt je u okretanju čistoti jabukovog cvijeta kao znaku izvornog i utočišnog savršenstva.

Spavač kazuje o životu koji se bliži kraju. Pred njim su dvije mogućnosti. Prva je povratak u javu, ili snjegove koji postaju sve dublji i crniji kao grijesi. Druga mogućnost je prijelaz u smrt. Hvaljeni kaže: “Kada se vrijeme približi, teško da san vjernog može biti lažan. A najistinitiji san bit će onog koji je najistinitiji u govoru, jer san miritelja je četrdesetpeti dio vjesništva.”⁹

Vjesništvo je govorenje Vječnosti u vremenu. Njegov put prema svijetu pojava jest često preko smrti i sna. S pjesništvom je samo ponekad tako.

U vjesništvu i pjesništvu, kada su s Istinom, obznanjena je najava povratka mimo jave, sna i smrti: “Doista Božiji prijatelji – nikakvog straha neće biti na njima, niti će tugovati. Oni koji vjeruju i koji su svjesni – za njih su dobre vijesti u životu ovog svijeta i drugom. Nema promjene Božijih riječi; to je veliki uspjeh.”¹⁰

Spavač sam odgovara na pitanje o kraju kojem se primiče život:

Zemlja je smrtnim sjemenom posijana
 Ali smrt nije kraj Jer smrti zapravo i nema
 I nema kraja Smrcu je samo obasjana
 Staza uspona od gnijezda do zvijezda

(“Smrt”)

Ako je kraj potpun, onda je on isto što i početak. Tako je i s unutarnjošću: potpuna unutarnjost je isto što i potpuna vanjskost. Samo nedovršenost može prijetiti. Ako čovjek usvoji išta mimo potpunosti, a to znači jednosti, početka i kraja, te unutarnjosti i vanjskosti, on završava svoj put u nekome stanju jastva, pa mu tako oduzima slobodnu volju kao vazdanju otvorenost za jednost.

San je stanica na kojoj čovjeku iz dublje ili više zbilje bivaju dostavljene vijesti o Drugom. Odatle se on može primaći tom Drugom, ali i vratiti u nizinu. “Bog uzima jastva u vremenu njihove smrti, i onome koji nije umro, u njegovom snu; On

⁹ Muslim, 4:1224.

¹⁰ *Kur'an*, 10:62-64.

zadržava ono kojem je odredio smrt, a druge pušta do određenog roka. Doista su u tome znakovi za ljude koji misle.”¹¹ To “uzimanje jastva” je njegovo podizanje putem kroz nebesa, mimo jave, sna i smrti.

Čovjek je vazda na putu kroz te tri razine – java, san i smrt. To njegovo “vazda” jeste bivanje u vremenu. Nepostojanost nebesa, zemlje i svega što je među njima podsjeća čovjeka na savršenost Jednosti. Ništa u vremenu, pa tako ni vrijeme, nema značenje do tog podsjećanja. Kada je na najnižoj nizini, gdje je također nepovrediva prisutnost milosti, čovjek nije odvojen od najljepše uzvisine. Od te niskosti do udaljene uzvišenosti prenosi ga Živi kao Svog poniznog slugu, i to kroz sva nebesa, mimo jave, sna i smrti.

Spavač započinje svoju knjigu govorenjem o putovima. I doista je nemoguće misliti o ljudskoj slobodi bez mnoštva putova. Ako čovjek iz svoje slobode uspostavlja svoju vezu s Jednim, onda, nije moguće biti vjernim, a to znači voljeti Jednog na osnovi malog znanja o Njemu, bez neprestanog odlučivanja na raskrsnici. Potom on kazuje o čovjeku, jer nijedno znanje o putu nije moguće bez pitanja o putniku. U ljudskoj se svijesti zbiva neprestani tok: sve u nju dotječe i sve iz nje otječe. Može li čovjek znati o izvoru i ušću tog toka bez znanja o sebi?

Spavač potom govori o nebu, podsjećajući tako da u mnoštvu putova valja pronaći onaj između jastva i krajnjeg neba. Time je obrnuta uobičajena slika. U ljudskoj unutarnjosti tome obrtanju odgovara slijed smrt-san-java, a ne, kako se to čini, java-san-smrt.

U tradicijskim svjetovima, biti postavljen u vrijeme i prostor znači biti prvo postavljen u kozmologiju i potom u eshatologiju; vrijeme nema nikakvo značenje, osim u vezi sa savrшеноšću, i s obzirom na konačni raskid koji nas gotovo bez ikakvog prijelaza baca Bogu pred noge.¹²

Jednost je i početak i kraj Vremena. Čovjek je u slaženju od te Jednosti u mnoštvo i nizinu, odakle uzlazi u povratku ili ozbiljenju svoje izvorne savršenosti. Ako se ponekad čini da se u nekome razdoblju događa upotpunjavanje ili dovršavanje tradicije, to ne

¹¹ Isto, 39:42.

¹² Schuom, *Art from the Sacred to the Profane*, 55.

znači da je tradicija promijenjena ili popravljena. U njoj nikada ne mogu biti promijenjeni početna važnost jednosti, vjesništva i povratka, iako ti jedni i isti sadržaji mogu primiti različita uobličjenja i iskaze u doktrini i umjetnosti. Svako od tih uobličjenja i izraza je samo pokazanje onog što tradicija ima kao svoju suštinu. Oblici kojima se ta suština obznanjuje mogu biti razoreni i zaboravljeni, ali time nikada nije uništena njihova jedna i ista suština.

U svakome vremenu tradicija može u ljudima proizvesti svoja pokazanja preko oblika i izraza svog nauka i svoje umjetnosti, preko svojih svetih ljudi. Kada se većini pričinja da je tradicija iščezla, kada većina živi na netradicijski način, i tada postoje pojedinci i skupine koji su posve u toku tradicijske intelektualnosti i načina života, iako oni mogu biti gotovo posve nevidljivi za većinu.

Hiža u Milama je prošireno pokazanje djeda koji je svjedok jednosti, vjesništva i povratka i prenositelj onog što je primljeno iz Uma. Tu kuću i sve što je u njoj osvjetljava djedovska savršenost ili hvaljenska svjetlost kao ljudska srijeda. Kada nema te hvaljenske svjetlosti, nema ničeg od kuće što može ostati s vrijednošću.

Na stećcima su često isklesani simboli i prizori Spavačeve vjere bez imena. To su simbolički prikazi sunca i mjeseca, zvijezda i planina, drveća i životinja, štapa i vijenca, stubova i kola, te ljudi s podignutom rukom i otvorenom šakom. Ti su prikazi povezani s metafizičkom i mističnom zbiljom koju Spavač predstavlja preko ljepote svoga jastva. Tako je Pjesnik uključen u svoje duhovno naslijeđe. On ne uobličava nikakvu istinu svoje historije, već se podčinjava višoj razini jastva od koje ovisi sva njegova pojedinačnost. Pri tome, ta najviša razina jastva, njegova nestvorena i nestvorljiva srijeda, ne ovisi ni o jednome od svih njenih mogućih pokazanja.

Čak ako je Pjesnik nastojao, kako to sam svjedoči, shvatiti tajnu Spavačeve vjere, te u svoje govorenje uključiti njen simbolički jezik, to nije bilo moguće posredstvom istraživanja i razumskih razmatranja. Uz sve to bilo je potrebno ponizno oslušivati i biti istinski pjesnik. Bez takvog bivanja Spavačovo govorenje bi iznevjeravalo njegovu vjeru koja nije u tvarnim otiscima simboličkih prikaza na kamenim površinama, već u onoj jednoj i istoj srijedi ljudskosti koja ni u jednome vremenu niti ijednom prostoru može biti nepopravljivo izgubljena.

Vjeru kao čovjekovu vezu s Lijepim, kojeg stalno saznaje neposredovanim opažanjem pa ga voli, zamračuje pristajanje da ona bude određena, pa kao takva i imenovana. Ako čovjek hoće voljenje tog što saznaje i saznavanje tog što voli, onda mu ništa iz vanjskog svijeta ne može biti jamstvo za ozbiljenje tog htijenja. Ime i imenovani i jesu i nisu jedno i isto. Preko imena čovjek se nastoji primaći najdubljoj zbilji imenovanog. A kada ime postane utjelovljeno u neku od čovjekovih predstava, ono odvaja čovjeka od Boga Koji imenuje sve u Svome stvaranju. A Njegova su imena najljepša!

Ako čovjek ima vjeru, to znači da je on preko nje u vezi s Vjernim. Čim taj odnos vjere ili vjerovanja bude imenovan, nastaje pokrivanje ili zasjenjenje Vjernog. A Vjerni je za onog koji je s njim u vezi Lijepi, pa znanje o Njemu smiruje i pokreće. Sva Njegova imena su lijepa. On je neodoljivo privlačan, pa je ujedinjenje s Njim cilj i jedini prihvatljivi odnos vjernog i Vjernog. U svakome odnosu vjernog i Vjernog, ljubav je snaga koja pokreće, a znanje snaga koja upravlja tim kretanjem.

Svako znanje koje čovjek dobije iz vanjskog izvora jeste određeno nečim, pa je tako i uvjetovano. Kada bude usvojeno ili odbijeno, znanje ulazi u jastvo koje ničim izvanjskim ne može biti zasićeno, jer njegova savršenost ne dolazi iz svijeta. Ona mu je dana u samome činu stvaranja, i to ne sastavljanjem činitelja nebesa, zemlje i svega što je među njima. Sve to jeste uobličeno i uređeno tako da ljudska golost bude dostojna primateljica Duha i Riječi, te da ih prenosi kao najljepše govorenje i činjenje. Čovjek je određen Duhom. Ali sam Duh ničim ne može biti određen. I kada se pokazuje u prostoru i vremenu, Duh njima nije zatočen. On je s Umom kao puninom smisla koja svakoj pojedinačnosti mnoštva dodjeljuje neko od značenja u govorenju o Jednosti.

Kada čovjek traži svoju otvorenost prema pojavama kao znakovima Jednosti, oni su za njeg samo prozori na pregradi među razinama postojanja, ili prečke na ljestvama uspinjanja u otkrivanju njegove izvorne naravi. Ni jedan od tih znakova ne može biti saznat preko njegovog određivanja drugim. Kada je takvo određenje prihvaćeno, pa je znanje nečeg uvjetovano nečim drugim, čovjek ima učvršćeno stanovište s kojeg nešto zna

ili ne zna. To je stanovište uvjetovano i ograničeno, pa nužno i zastor prema nekoj od razina postojanja.

Potpuna otvorenost prema jastvu pretpostavlja svjedočenje da nema jastva do Jastva i da je Savršenost prva, pa tako i krajnja obznana Jastva. U tradicijskim podučavanjima o čovjeku ta potpuna otvorenost je jedini cilj.

Svako znanje koje je određeno stanovištem saznavatelja ne izmiče ograničenjima koje nameću izvanjske datosti. Jedino stanovište-ne-stanovišta omogućuje nadlaženje stanovišta i uzlaženje do značenja koje ničim nije uvjetovano. Takvo značenje je u Jednosti, a to znači izvan svake dvojine. To stanovište-ne-stanovišta je puna Zbilja koja sebe objavljuje u svem mnoštvu svjetova.

Do pravog značenja ljudskosti nije moguće doći izvana, preko nekog znanja u kojem su pojave raspoređene u dogmu, teoriju ili nauku. Iza svakog mišljenja i iza svih svjetova je Um, u kojem su objedinjena značenja svih pojava. Taj Um je izvorna narav čovjeka. U njemu su objedinjene sve njegove mogućnosti. Samo u njemu i s njime čovjek može znati to što jeste, i biti to što zna. Zemlja, nebesa i sve što je među njima mnoštvo su koje podsjeća na izvornu jednost Uma, na njegovu nestvorenu i nestvorljivu srijedu u kojoj jest znanje svega.

Ispod svakog govora je njegova slika na nižoj razini postojanja, ili u sjeni više razine. Ali i iznad njega je njegova viša mogućnost kojoj je on samo slika. Kroz sve razine postojanja govor se spušta ili uzlazi. Tek onda kada vrati čovjeka u Um, kao njegov izvorni zavičaj i kao utočišni mir, govor zadobiva puno značenje kojem ne treba niko i ništa kao dopuna. Čovjek zna imena svega, ali kao dar koji je primio od Boga. Kada se čovjek preko znanja tih imena vrati na svoju najljepšu uzvisinu, tada imena i imenovane pojave gube svoju razlučenost. A to je čovjekov povratak svome Izvoru.

Bibliografija

Dizdar, Mak, *Kameni spavač / Stone Sleeper*, prijevod Francis R. Jones, Sarajevo: Did, 1999.

Muslim b. Al-Hadjjād, Imam, *Sahih Muslim*, 4 vols, prijevod Abdul Hamid Siddiqi, Riyadh: International Islamic Publishing House, s.a.

Schuon, Frithjof, *Art from the Sacred to the Profane: East and West*, Bloomington: World Wisdom, 2007.